

Мирослав Янакиев

„ВЕРТОЛЕТ“ ИЛИ ВЪРТОЛЕТ*

В редакцията на списанието ни се получи писмо от Т. Иванов, с което се оспорва казаното от М. Вьгленов (в кн. 1 на настоящата годишнина) за морфемния състав на руската дума *вертолет*. Според другаря Иванов *верт-* в руското название на хеликоптера не е славяският корен, който виждаме в глагола *вертеть* и който в българския език гласи *върт-* (срв. глагола *въртя*). Според него началната морфема във *вертолет* е коренът на прилагателното *вертикальнѝй*, което и на български гласи *вертикален*, та поради това предложението на М. Вьгленов да се казва у нас *въртолет*, а не *вертолет* не трябвало да се възприеме. Основание за своята етимология авторът на писмото вижда във факта, че характерно за хеликоптера като летателен уред е вертикалното му излитане и приземяване.

В своите разсъждения другарят Иванов прави две грешки – едната логическа, другата езиковедска. Да разгледаме най-напред логическата страна на въпроса. Като обобщава дефинициите на понятието *хеликоптер*, дадени в няколко речници и енциклопедии, Иванов заключава следното: „Изобщо думата *хеликоптер* е възприета във всички езици като представа за летателен апарат, потезък от въздуха, способен да излита и каца отвесно.“ В това определение като отличителен признак (*differentia specifica*) на понятието *хеликоптер* погрешно се сочи способността за отвесно излитане и приземяване. Но в авиационната техника се прави сериозна разлика между хеликоптерите и летателните уреди, способни да излитат и кацат отвесно.

Напоследък бяха конструирани редица нови такива уреди, все притежаващи способността да излитат и кацат отвесно. Наричат ги с най-различни нови имена: *конвертоплани* (от лат. *converto* 'обръщам'), *колеоптери* (от грц. *κολεός* 'ножница'), *турболети* (от *турбина*). В Съветския съюз даже се използва обобщително название „вертикално взлетающие самолети“. Никому обаче и наум не идва да ги нарича нито *хеликоптери*, нито „вертолети“. Напротив, както може да се провери в издадените ежегодници на „Большая советская энциклопедия“ (1957 и 1958), за „вертикално взлетающие самолети“ и за „вертолети“ се говори поотделно. И така в

---

* „Вертолет“ или въртолет. В сп.: *Език и литература*, XIV, 1959, № 5, с. 408–409 [в: Христо Първев. *Христоматия по практическа граматика на българския език*. София, 1971, с. 173–175; = в: Христо Първев. *Христоматия по езикова култура*. София, 1980, с. 265–267].

авиацията въртолетите (хеликоптерите) и вертикално излитащите самолети са различни неща.

Каква е езиковедската грешка на другаря Иванов?

Той не е взел пред вид причините, поради които думата *хеликоптер* е изместена в руския език от думата *вертолет*. Както и с думата *самолет*, изместила чуждицата *аероплан*, с *вертолет* се е целело да се отстрани една неславянска в морфемния си състав дума. Какъв смисъл би имало заменянето на *хеликоптер* с *вертолет*, ако *верт-* не е руски, славянски корен? А прилагателното *вертикальный* е безспорна чуждица в руския език. То произлиза от латинската *verticalis* 'отвесен'. Ако ще извеждаме *вертолет* от „вертикален полет“, по-добре ще е да си запазим *хеликоптер*. Народът би казал: „От трън, та на глог!“

И така няма съмнение, че в руската дума *вертолет* коренът е същият, който виждаме и в глагола *вертеть*. М. Вьгленов е прав, като настоява на български да се казва *въртолет*, а не *вертолет*. Интересно е обаче да се установи на какво се дължи несъответствието на „вътрешните форми“ на гръцкото по морфемния си състав *хеликоптер* и славянския му превод *вертолет* (*въртолет*). Както личи от разясненията на М. Вьгленов, точният славянски превод на *хеликоптер* би трябвало да гласи „витлокрилец“, „перкокрилец“ или „винтокрилец“. (Думата *винт*, макар и по произход немска, е засвидетелствувана твърде отдавна в славянските езици и не се осъзнава като чуждица.) По-точно гръцко съответствие на *въртолет* (*вертолет*) е *гироплан* (или с френски изговор *жироплан*), поне доколкото *-план* в *аероплан* бе преведено с *-лет* (*лёт*).

Че именно *гироплан* (*жироплан*) е образецът, по който е образувана думата *вертолет*, личи не само от морфемния ѝ състав, но и от точното ѝ значение. С нея русите назовават не само хеликоптерите, но и автожирите. (Срв. статиите „Геликоптер“ и „Автожир“ в „Большая советская энциклопедия“, второто издание.) А, както е посочил и Вьгленов, на Запад с название *гироплан* (*жироплан*) си служат, когато искат да дадат общо наименование и на хеликоптерите, и на автожирите. Поради това, че днес вече автожири не се използват във въздухоплаването (или поне не се проектират и строят), думата *вертолет* остава да означава само *хеликоптер*. Обратно, през трийсетте години, когато достатъчно сполучливи конструкции хеликоптери още не е имало, думата *вертолет* е означавала почти изключително *автожир*. В излезлия през 1935 г. първи том на тълковния руски речник под редакцията на проф. Д. Н. Ушаков, а по неоглеждаме и в излезлия през 1951 г. т. 2 на академическия „Словарь современного русского литературного языка“ значението на думата *вертолет* е отъждествено със значението на думата *автожир*.